

มาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด¹

ขวัญชนก จิ่งสกุล²

จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด เป็นมาตรการที่มีการนำแนวคิดเรื่องการนำมาตรการอื่นแทนการลงโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดเล็กน้อยโดยเฉพาะผู้เสพยาเสพติดมาใช้แก้ไขปัญหายาเสพติด เพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดโดยถือว่าผู้ติดยาเสพติดเป็นผู้ป่วยจำต้องเข้าสู่กระบวนการแก้ไขและฟื้นฟูโดยมองว่าการเสพยาเสพติดเป็นอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย ผู้เสพเป็นผู้เสียหายโดยตรงจากการกระทำของตน การลงโทษทางอาญาจึงไม่เป็นประโยชน์แก่สังคม การกำหนดให้การเสพยาเสพติดเป็นสิ่งผิดกฎหมายและสารเคมีใด ควรเป็นยาเสพติดเป็นเรื่องนโยบายของรัฐที่เปลี่ยนแปลงได้กลุ่มผู้เสพยาเสพติดนี้ จึงไม่ใช่อาชญากร แต่เป็นผู้ป่วยที่ควรได้รับการบำบัดรักษาเพื่อให้กลับคืนสู่สังคมซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตัวผู้เสพยาเสพติดเองและสังคมโดยรวมมากกว่าการลงโทษผู้นั้น ซึ่งปรากฏมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดอยู่ในกฎหมายไทยหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ.2522, พระราชกำหนดการป้องกันการใช้สารเสพติด พ.ศ.2533, พระราชบัญญัติวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาท พ.ศ.2559 และพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 เป็นต้น

โดยพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 นับเป็นกฎหมายไทยฉบับสำคัญที่มีการนำแนวคิดในการนำมาตรการอื่นแทนการลงโทษทางอาญามาใช้แก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างชัดเจน ในลักษณะของการเบี่ยงเบนผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดเล็กน้อย ในความผิดฐานเสพ เสพและมีไว้ในครอบครอง เสพและมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย และเสพและจำหน่ายยาเสพติด ออกจากการดำเนินคดีอาญา โดยไม่ถือว่าผู้ติดยาเสพติดเป็นอาชญากรแต่ให้ถือว่าเป็นผู้ป่วย หากได้รับการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพเป็นผลสำเร็จ ผู้นั้นก็จะหลุดพ้นจากการเป็นผู้ต้องหาและไม่ถูกดำเนินคดี

จากการศึกษาทำให้ทราบว่ามาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ยังมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการทำให้การบังคับใช้มาตรการดังกล่าวไม่เกิดประสิทธิภาพและไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระเรื่องมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดโดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาคือ รองศาสตราจารย์สุขสมัย สุทธิบัติ และคณะกรรมการสอบคือศาสตราจารย์พิเศษปัญญา สุทธิบัติ และรองศาสตราจารย์ประเทือง ธิยมผล

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิเทศศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ปัญหาประการแรก ปัญหาเรื่องหลักเกณฑ์ของผู้มีสิทธิเข้ารับการฟื้นฟูตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มาตรา 19 วรรคแรก ได้บัญญัติให้ “ ผู้ใดต้องหาว่ากระทำความผิดฐานเสพยาเสพติดเสพและมีไว้ในครอบครอง เสพและมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย หรือเสพและจำหน่ายยาเสพติดตามลักษณะ ชนิด ประเภท และปริมาณที่กำหนดในกฎกระทรวง ถ้าไม่ปรากฏว่าต้องหาหรืออยู่ในระหว่างถูกดำเนินคดีในความผิดฐานอื่น ซึ่งเป็นความผิดที่มีโทษจำคุกหรืออยู่ในระหว่างรับโทษจำคุกตามคำพิพากษาของศาล ให้พนักงานสอบสวนนำตัวผู้ต้องหาไปศาลภายในสี่สิบแปดชั่วโมง นับแต่เวลาที่ผู้ต้องหาขึ้นมาถึงที่ทำการของพนักงานสอบสวน เพื่อให้ศาลพิจารณามีคำสั่งให้ส่งตัวผู้ต้องหาไปตรวจพิสูจน์การเสพหรือการติดยาเสพติด ” ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่จะอยู่ในเกณฑ์เข้ารับการฟื้นฟูต้องมีสารเสพติดในร่างกายขณะถูกจับและจำกัดเฉพาะความผิด 4 ฐาน คือ เสพยาเสพติด,เสพและมีไว้ในครอบครอง, เสพและมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย หรือเสพและจำหน่ายยาเสพติด เท่านั้น ที่จะอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถเข้ารับการฟื้นฟูได้ ดังนั้น ผู้ที่เสพยาเสพติดแต่ไม่ได้ตรวจพบสารเสพติดขณะถูกจับหรือผู้เสพยาเสพติดที่กระทำความผิดฐานอื่น แม้จะเป็นความผิดที่มีอัตราโทษเล็กน้อย หรือความผิดลหุโทษ ก็จะไม่ได้รับการฟื้นฟูตามพระราชบัญญัตินี้ อันเป็นการจำกัดฐานความผิดอย่างแคบทำให้ผู้เสพยาเสพติดที่ไปกระทำความผิดฐานอื่นไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการบำบัดฟื้นฟูได้ นอกจากนี้ตามกฎกระทรวงว่าด้วยการกำหนดลักษณะ ชนิด ประเภท และปริมาณของยาเสพติด พ.ศ.2546 ข้อ 2 ซึ่งออกตามความในมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ได้กำหนดปริมาณยาเสพติด สำหรับความผิดฐานเสพและมีไว้ในครอบครอง ความผิดฐานเสพและมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย และความผิดฐานเสพและจำหน่ายยาเสพติดซึ่งมีสิทธิที่จะได้รับการฟื้นฟูไว้ สำหรับเมทแอมเฟตามีน หรือแอมเฟตามีน มีปริมาณไม่เกินห้าหน่วยการใช้ตามกฎหมาย ว่าด้วยยาเสพติดให้โทษหรือมีน้ำหนักสุทธิไม่เกินห้าร้อยมิลลิกรัม ซึ่งผู้ครอบครองยาเสพติดปริมาณที่เกินกำหนดดังกล่าว แม้จะปรากฏในเบื้องต้นว่าเป็นผู้เสพหรือผู้ติดยาเสพติดก็ไม่อาจเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูได้เป็นเหตุให้ผู้กระทำความผิดเหล่านี้ต้องถูกดำเนินคดีไปตามกระบวนการยุติธรรมตามปกติและถูกส่งไปจำคุกในเรือนจำ ซึ่งจะเห็นได้ว่ากฎหมายดังกล่าวยึดเอาปริมาณและจำนวนการครอบครองเป็นสาระสำคัญในการพิจารณาคุณสมบัติของผู้มีสิทธิได้รับฟื้นฟู ทำให้ผู้เสพหรือติดยาเสพติดจำนวนมากไม่ได้รับโอกาสในการเข้ารับการบำบัดและฟื้นฟูอันไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

ปัญหาประการที่สอง ปัญหาเกี่ยวกับระบบการบำบัดฟื้นฟู ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มาตรา 19 นั้นเมื่อเข้าหลักเกณฑ์ตามมาตรา 19 ก็จะต้องเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดทันทีอันเป็นระบบแบบบังคับบำบัดทำให้ผู้เสพยาเสพติดแต่ไม่ได้เป็นผู้ติดยาเสพติดต้องเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูโดยไม่จำเป็น ส่วนผู้ติดยาเสพติดแต่ขณะถูกจับกุม ไม่พบสารเสพติดกลับไม่ได้รับโอกาสเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟู อีกทั้งในเรื่องระบบการบังคับบำบัดได้ให้อำนาจเจ้าพนักงานในการจับกุมผู้เข้ารับการบำบัดที่หลบหนีให้กลับเข้ารับการบำบัดต่อจนครบระยะเวลาที่กำหนด แต่เนื่องจากผู้ติดยาเสพติดบางรายไม่ประสงค์จะรักษา การบังคับบำบัดจึงเป็นเรื่องที่ฝืนธรรมชาติ และการที่เจ้าพนักงาน

ต้องไปติดตามจับกุมผู้เข้ารับการบำบัดที่หลบหนีให้กลับมาบำบัดจนครบระยะเวลา ก่อน หากไม่ดำเนินการ ก็ไม่สามารถฟ้องคดีได้ทำให้เกิดภาระแก่ผู้ปฏิบัติงาน

ปัญหาประการที่สามมาตรการป้องกันการกระทำผิดซ้ำตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มาตรา 33 บัญญัติว่าเมื่อคณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดวินิจฉัยว่า ผู้เข้ารับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดผู้ใดได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดจนครบถ้วนตามที่กำหนดในแผนการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดและผลการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดเป็นที่พอใจแล้วให้ถือว่าผู้นั้นพ้นจากความผิดที่ถูกกล่าวหาตามมาตรา 19 และให้คณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดมีคำสั่งให้ปล่อยตัวผู้นั้นไป แล้วแจ้งผลให้พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ ซึ่งยังดำเนินคดีอยู่ทราบแล้วแต่กรณี

จากบทบัญญัติดังกล่าวผู้เสพยาเสพติดที่เข้ารับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดที่ได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดจนครบถ้วนตามที่กำหนดในแผนการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดและผลการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดเป็นที่พอใจแล้ว ย่อมพ้นจากความผิดที่ถูกกล่าวหา แต่ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 นี้ ไม่ได้มีการกำหนดมาตรการใดๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้เสพยาเสพติดที่ผ่านการฟื้นฟูและพ้นจากความผิดไปแล้วกลับมาใช้ยาเสพติดอีก ทำให้มีกลุ่มผู้เสพยาจำนวนมากกลับมากระทำผิดซ้ำอีกโดยมีความคิดหาว่าอย่างไรก็สามารถเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูได้อีก ไม่ต้องรับโทษทางอาญา เป็นช่องว่างของกฎหมายทำให้กฎหมายไม่เกิดความศักดิ์สิทธิ์และเป็นเหตุจูงใจให้มีผู้เสพยาเสพติดมากขึ้น

ปัญหาประการที่สี่ ปัญหาการคัดกรองผู้เสพยาหรือผู้ติดยาเสพติดที่จะเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟู ซึ่งขั้นตอนการคัดกรองถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญแต่ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ไม่ได้ให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานในการใช้ดุลพินิจในการพิจารณาให้บุคคลใดควรจะเข้าสู่หรือไม่เข้าสู่กระบวนการฟื้นฟู เช่น ผู้เสพยาที่มีลักษณะเป็นผู้ค้ามีประวัติการกระทำผิดหลายครั้งซึ่งการเข้าบำบัดฟื้นฟูย่อมไม่เกิดประโยชน์

จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ของผู้มีสิทธิเข้ารับการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

ผู้ศึกษาเสนอให้มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มาตรา 19 โดยขยายหลักเกณฑ์ผู้มีสิทธิได้รับการบำบัดฟื้นฟูโดยขยายขอบเขตประเภทคดีและเห็นควรเพิ่มข้อยกเว้นปริมาณของยาเสพติดที่อยู่ในเกณฑ์ฟื้นฟู โดยเสนอให้เพิ่มข้อความต่อไปนี้ เป็นมาตรา 19 ทวิ

“มาตรา 19 ทวิ ผู้ใดต้องหาว่ากระทำความผิดฐานเสพยาเสพติด เสพและมีไว้ในครอบครอง เสพและมีไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย หรือเสพและจำหน่ายยาเสพติดตามลักษณะ ชนิด ประเภท และปริมาณที่กำหนดในกฎกระทรวงและได้กระทำความผิดอาญาฐานอื่นซึ่งเกี่ยวพันกันหรืออยู่ในระหว่างถูกดำเนินคดีในความผิดฐานอื่น หรือเกิดจากฤทธิ์ของยาเสพติด หรือเป็นความผิดที่ได้กระทำโดย

ประมาณหรือกระทำต่อทรัพย์สินที่มีราคาเล็กน้อย ซึ่งความผิดนั้นกฎหมายกำหนดอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี และผู้ต้องหาให้การสารภาพตลอดข้อหา ให้พนักงานสอบสวนนำตัวผู้ต้องหาไปศาลภายในสี่สิบแปด ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ผู้ต้องหานั้นมาถึงที่ทำการของพนักงานสอบสวน หากจำเลยยังคงสารภาพตามฟ้อง ให้ศาลมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่ได้กระทำ และหากศาลพิจารณาพิพากษาลงโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี สำหรับความผิดอาญานั้น ให้ศาลพิจารณามีคำสั่งให้ส่งตัวผู้ต้องหาไปตรวจพิสูจน์การเสพหรือการติดยาเสพติด โดยมีคำสั่งให้รอการลงโทษ รอการกำหนดโทษหรือพักโทษ หรือระงับคำพิพากษาไว้ชั่วคราว จนกว่าการบำบัดรักษาจะสิ้นสุดและเมื่อแผนการบำบัดฟื้นฟูสิ้นสุดให้ส่งตัวผู้กระทำความผิดมายังศาลเพื่อลงโทษ หรือกำหนดใหม่ตามความผิดที่ได้กระทำโดยให้นำผลการบำบัดรักษามาพิจารณาประกอบการใช้ดุลพินิจ ในการกำหนดโทษแก่ผู้กระทำความผิดด้วย”

และสมควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎกระทรวงว่าด้วยการกำหนดลักษณะ ชนิด ประเภท และ ปริมาณของยาเสพติด พ.ศ.256 โดบบัญญัติเพิ่มข้อยกเว้นปริมาณของยาเสพติดที่อยู่ในเกณฑ์ฟื้นฟู โดยเพิ่มเติมข้อความต่อไปนี้ เป็นข้อ 3 ของประกาศดังกล่าว

“ในกรณีที่ตรวจพบผู้ต้องสงสัยมีจำนวนยาเสพติดเกินกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงตามข้อ 2 ถ้าพนักงานเจ้าหน้าที่เห็นว่าผู้ต้องสงสัยนั้นสมควรได้รับการเข้าบำบัดรักษาด้วยความสมัครใจของผู้ต้องสงสัยเองให้ส่งตัวผู้ต้องสงสัยไปศูนย์คัดกรองเพื่อให้คณะกรรมการพิจารณา ร่วมกัน”

2. ปัญหาเกี่ยวกับระบบการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

ผู้ศึกษาเสนอให้มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 โดยยกเลิกระบบการบังคับบำบัด แต่กำหนดให้ผู้ติดยาเสพติดสามารถสมัครใจขอรับการบำบัดได้โดยอาจ ยื่นคำร้องต่อศาลไม่ว่าเวลาใดๆเพื่อขอรับการบำบัดรักษา

3 ปัญหามาตรการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ

ผู้ศึกษาเสนอให้มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 โดยเพิ่มมาตรการทางกฎหมายให้มีการจำกัดสิทธิของผู้เข้ารับการฟื้นฟูเพื่อให้ผู้เสพเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และแก้ไขปัญหการบำบัดซ้ำซาก โดยเพิ่มความต่อไปนี้ เป็นมาตรา 22 ทวิ

“มาตรา 22 ทวิ ถ้าปรากฏว่าผู้เสพหรือติดยาเสพติดได้เข้ารับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตาม มาตรา 22 มาแล้วจำนวนสามครั้ง ให้ถือว่าผู้นั้นไม่มีสิทธิได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด อีกตามพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีเช่นว่านี้ให้พนักงานอัยการดำเนินคดีต่อไปและแจ้งผล ให้คณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดทราบ”

4. ปัญหาการคัดกรองผู้เสพหรือผู้ติดยาเสพติดที่จะสู่กระบวนการฟื้นฟู

ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดพ.ศ. 2545

เนื่องจากขั้นตอนการคัดกรองถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญแต่ตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 ไม่ได้ให้อำนาจแก่เจ้าพนักงาน ในการใช้ดุลพินิจในการให้บุคคลใดควรจะเข้าสู่

หรือไม่เข้าสู่กระบวนการฟื้นฟู ผู้ศึกษาจึงเสนอให้การแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ.2545 มาตรา 22 วรรค 1 จากเดิมบัญญัติว่า

“มาตรา 22 ในกรณีที่คณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดวินิจฉัยว่าผู้เข้ารับการตรวจพิสูจน์เป็นผู้เสพหรือติดยาเสพติด ให้จัดให้มีแผนการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด และให้แจ้งผลการตรวจพิสูจน์ให้พนักงานอัยการทราบ ในกรณีเช่นว่านี้ ให้พนักงานอัยการมีคำสั่งชะลอการฟ้องไว้ก่อนจนกว่าจะได้รับแจ้งผลการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดจากคณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามมาตรา 33” โดยแก้ไขเป็น

มาตรา 22 ให้คณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดมีอำนาจในการใช้ดุลพินิจในการวินิจฉัยถึงลักษณะของการกระทำความผิด พฤติกรรมของผู้กระทำความผิดและประวัติการกระทำความผิดของผู้เข้ารับการตรวจพิสูจน์ ในกรณีที่คณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดวินิจฉัยว่า ผู้เข้ารับการตรวจพิสูจน์เป็นผู้เสพหรือติดยาเสพติด ให้จัดให้มีแผนการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด และให้แจ้งผลการตรวจพิสูจน์ให้พนักงานอัยการทราบ ในกรณีเช่นว่านี้ ให้พนักงานอัยการมีคำสั่งชะลอการฟ้องไว้ก่อนจนกว่าจะได้รับแจ้งผลการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดจากคณะอนุกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามมาตรา 33”

เอกสารอ้างอิง

ปกป้อง ศรีสนิท. กฎหมายอาญาชั้นสูง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2561.

ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธ์. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษากฎหมายยาเสพติดในต่างประเทศ: ศึกษาเฉพาะกรณีประเทศญี่ปุ่น ฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ เยอรมัน โปรตุเกส อังกฤษและสหรัฐอเมริกา.

กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม, 2555

ศรีสมบัติ โชคประจักษ์และคณะ, “รายงานการวิจัยการศึกษาเพื่อนำแนวความคิดการทำให้ออกต้องตาม

กฎหมาย (legalization) การไม่เอาโทษทางอาญา (decriminalization) และการลดอันตรายจากการใช้ยาเสพติดมาใช้ในการพัฒนานโยบายด้านยาเสพติดของประเทศไทย” สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ป.ป.ส คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554.